

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-187>

УДК 793.3(=761.2):792.08/09(477)«18/19»

Черниш Д.О., Кундис Р.Ю.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЗАПОЧАТКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮ У ДРАМАТИЧНИХ ВИСТАВАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Розкривається значення українського танцю в умовах сьогодення, як невід'ємною складовою культури українського народу. Виявляється спорідненість українського хореографічного мистецтва з іншими видами і жанрами мистецтва. Визначається важливість впливу фольклорних танців у створенні театральних видовищ. Надається характеристика Українського театру, як самобутнього естетичного явища. Простежується генеза розвитку українського танець через призму обрядових ігор народів. Характеризуються особливості використання народного танцю у драматичних виставах за творами провідних взірців української класики. Виділяються тенденції розвитку українського танцю на театральній сцені. Описується творчість Х. Ніжинського у постановці «Козак». Проаналізовано вплив народної хореографії на балетне мистецтво України.

Ключові слова: український народний танець, фольклор, український театр, дивертисмент, мистецтво хореографії.

Chernysh Dmytro, Kundys Ruslan

Lviv Ivan Franko National University

THE BEGINNING OF THE UKRAINIAN FOLK DANCE IN THE DRAMATIC PERFORMANCE OF THE END OF THE XIX – EARLY XX CENTURY

Summary. The importance of Ukrainian dance in the present day is revealed as an integral part of the culture of the Ukrainian people. The affinity of Ukrainian choreographic art with other types and genres of art is revealed. The importance of the influence of folk dances in the creation of theatrical performances and their importance in the viewers' perception of the idea of the work are determined. The Ukrainian theater is characterized as a distinctive aesthetic phenomenon, among which is dominated by words, music, dance, singing, decorated with vivid theatricality and ethnographic-folk colors. The period of folk dance art entering the stage of Ukrainian musical and dramatic theaters is determined. The genesis of the development of Ukrainian dance is traced through the prism of ceremonial games of the peoples to a higher ballet form. The peculiarities of the use of folk dance in dramatic performances by works of leading models of Ukrainian classics are characterized. The first uses of folk choreography in plays of dramatic theater are mentioned, thanks to such prominent figures of Ukrainian art as: M. Staritsky, M. Kropyvnytsky, G. Hotkevych and others. The play «Natalka Poltavka», staged by the ballet master I. Stein, together with the prominent actor M. Shchepkin, which marked the birth of professional Ukrainian music and drama theater, is analyzed. The trends of Ukrainian dance on the theatrical stage are distinguished, which are connected with the evolutionary development of different genres and forms of theatrical art. The main purpose of revealing the content of a work when creating a dance performance is determined. It describes the work of H. Nizhynsky in the production of «Kozak», which combined the rural color, which expresses the lively mood and all the anxiety and extraordinary emotions of Catherine. The influence of folk choreography on the ballet art of Ukraine is analyzed. The task of the choreographic art of the present is determined in satisfying the desire of society by means of finding new approaches to stage models and taking them to a new level.

Keywords: Ukrainian folk dance, folklore, Ukrainian theater, divertissement, the art of choreography.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення український народний танець є одним із пріоритетних напрямів розвитку хореографічного мистецтва. Та не зважаючи на такий значний розвиток у світовій мистецькій культурі, серед мистецтвознавців все ж постає питання проблематики ретроспективи генези українського хореографічного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи дану тему особливої уваги було приділено працям провідного представника мистецтвознавчої думки ХХ ст. у галузі балетного театру України Ю. Станішевського [7; 8; 9], оскільки в них освітлюються шляхи становлення українського народного танцю в контексті театрального осередку. Серед сучасних мистецтвознавців проблема становлення українського народного танцю в контексті українського національного балету стала предметом дослідження А. Легкої [4], О. Шабаліної [10], Н. Семенової [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах сучасності виникає потреба вивчення історичного минулого національної культури. Тому варто зосередити увагу на особливості взаємодії українського театрального та хореографічного мистецтв кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Формулювання цілей статті. З'ясувати особливості українського народного танцю у драматичних виставах кінця ХІХ – початку ХХ століття. Для досягнення зазначеної мети постають такі завдання: розглянути народний танець як складової театрального видовища; прослідкувати становлення та розвиток українського народного танцю; проаналізувати сучасний стан використання фольклорного та українського народного танцю у сценічному мистецтві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У роки незалежності України стало можливим як активне відродження й розвиток на-

ціональної культури загалом, та хореографії зокрема, так і об'єктивна наукова інтерпретація цих процесів [5]. Акцентуючи свою увагу на вивченні українського хореографічного мистецтва у комплексі його стилістичних проявів, слід звернути увагу на спорідненість його з іншими видами і жанрами мистецтва. Так в історичній довідці народна хореографія була частиною обрядових забав, які відтворювали традиції місцевого фольклору, в яких використовували пісню, танець та пантоміму.

Пісня і танець завжди привертала увагу професійних митців. Український та народний танець, з часом, стали невід'ємною частиною театральних видовищ. Саме фольклорні танці, допомагали донести до глядачів ідею твору, тим самим творчо осмислювались та збагачувались народним колоритом. Таким чином, народний танець посів вагомe місце у репертуарі професійних театральних труп та театрів.

Український театр як самобутнє естетичне явище – синтетичне сценічне дійство «великого» стилю, де органічно взаємодіють й активно взаємозбагачуються різні просторово-часові мистецтва, серед яких домінують слово, музика, танець, спів, оздоблені яскравою театральністю й етнографічно-фольклорними барвами, що не заступають, а в найбільш художньо вартисних зразках підсилюють емоційну їй насагу і глибокий психологізм, мальовничу багатовимірність і цілісність вистави, часто-густо співзвучну поліфонічним оперно-постановочним структурам, утвердився на зламі XIX–XX ст. [9, с. 11]

Саме в цей період народне танцювальне мистецтво виходить на сцену українських музично-драматичних театрів [4, с. 3]. З другої половини XIX ст. розпочалось використання народної хореографії у виставах драматичного театру завдяки таким видатним діячам українського мистецтва, як: М. Старицький, М. Кропивницький, Г. Хоткевич та інші. Для початку у виставах використовувались окремі танцювальні номери (дивертисменти). Та з часом народний танець став одним з найкращих засобів розкриття образного змісту вистави.

Сценічне втілення народної хореографії в Україні має давні традиції і пов'язане передусім з еволюційним розвитком різних жанрів і форм театрального мистецтва [2]. Розвиток українського танцювального мистецтва в органічному зв'язку зі становленням національного драматичного мистецтва обумовлений феноменом багатовікового художнього синкретизму [5]. Народний танець та його використання у драматичних виставах має свої традиції. З давніх часів наш український народ виділявся особливою любов'ю до своєї культури та традицій. Майже жодне українське гуляння не обходилося без танцю. Танець – це була одна з складових частин обрядових ігор народів [3]. В основу хороводу давна, за твердженням Б. Асаф'єва, покладена драматична колізійність, тобто реальна життєва подія. Дія його побудована за законами драматургії – вона має експозицію з зав'язкою, розвитком, кульмінацією та розв'язкою [1, с. 8–9]. Саме тому наші обряди та побут набагато легше передати хореографією того часу.

Вперше український танець з'явився на сцені в п'єсі І. Котляревського «Наталка Полтавка»,

поставлений балетмейстером І. Штейном, засновником Харківської російсько-української балетної трупи 1814 р., разом з видатним актором М. Щепкіним у 1819 році в Полтаві [7]. У цій виставі І. Штейн, розкрив усю красу та різноманітність українського танцю. Український танець став складовою частиною музичних вистав, так як він краще розкриває характер персонажа. Постановка «Наталки Полтавки» ознаменувала народження професійного українського музично-драматичного театру, «...органічно пов'язаного з національним пісенним і танцювальним фольклором, утвердила й якісно новий тип сценічного танцю, що був складовою частиною музичної вистави і переконливим засобом розкриття характеру персонажа» [9, с. 10].

Наприкінці XIX – початку XX ст. чітко вирізняються дві тенденції розвитку українського танцю на театральній сцені. Одна з них пов'язана з прагненням до яскравої театралізації українського народного танцю, інша – передбачала дбайливе збереження малюнка і манери виконання кожного танцю.

Балетмейстер Х. Ніжинський у своїх роботах дає нам змогу побачити розвиток першої тенденції, а саме те як він яскраво театралізує український танець. В свою чергу творчість В. Верховинця розкриває ніжні малюнки та манери українського танцю, що характеризує другу тенденцію [3].

Створюючи танцювальні вистави, українські балетмейстери прагнули, щоб танець не був вставною частиною, а якомога глибше розкривав зміст твору. З метою поєднання в структурних формах та лексиці національного балету народного і класичного танців, балетмейстери-постановники вперше спробували театралізувати у танці фольклорні зразки, додавши до них елементи віртуозної техніки.

Як було зазначено вище, Х. Ніжинський у своїй творчості легко і гармонійно поєднав традиції російської, польської та української хореографії. Показавши свої можливості в чудовій постановці «Козак», де серед артистів балету були й вокалісти. Йому вдалося поєднати в цій постановці сільський колорит, де яскраво виражений жвавий настрій та всю тривогу і надзвичайні емоції Катерини. Х. Ніжинський розкрив всю суть постановки не боячись позбавити народний фольклор, різними хореографічними прийомами. Цей експеримент виявився ефективними: уперше в історії балетного театру класична та народно-сценічна хореографія об'єдналися, ставши основою для створення особливої лексики танцювальних вистав [10].

У сьогоденні хореографічне мистецтво має задовольняти бажання суспільства, а тому повинне шукати нові підходи до сценічних зразків та здійснювати їх на якісно новому, інноваційному рівні. Одним із таких підходів є фольклор того чи іншого народу, що стимулює використання досвіду, його адаптацію до конкретних умов сучасного та модернізованого суспільства задля задоволення потреб молоді, прискорення і підвищення інтересу до хореографічної культури в цілому. Не менш вагомe значення виявляють історичне походження та закономірності, що впливають на розвиток традиційно-сучасного народно-сценічного танцю.

Упродовж останніх років, у театрах України поживалася тенденція щодо втілення фольклорної та національно-історичної тематики, приступаючи до якої балетмейстери віддають перевагу народній музиці та народній хореографії.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Український народний танець – є невід'ємною складовою культури українського народу. В ньому передається душа та національний колорит українців. Він став одним з ідентифікаційних культурних кодів нації, який легко впізнати серед будь-яких інших. Та для

того, щоб сформувався у самостійний вид хореографічного мистецтва та отримати сценічну незалежність, український народний танець пройшов шлях від обрядового ігрища до вищої балетної форми.

Одними з перших хто ввів народний танець в хореографічні вистави є Х. Ніжинський та В. Верховинець. Завдяки творчості цих балетмейстерів світ побачив народний та зокрема український танець у найвідоміших балетах, які мають змогу змінюватись й розвиватись у хореографічних виставах сьогодні.

Список літератури:

1. Асаф'єв Б.В. Люлли и его дело. *De Musica*. Ленинград, 1926. Вып. 2. С. 5–27.
2. Благова Т.О. Дослідження етапів професіоналізації народно-сценічної хореографії в історико-культурній динаміці. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2017. № 7. С. 36–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2017_7_9 (дата звернення: 25.10.2019).
3. Зайдель Т.В. Музика українського балету XIX–XX ст. *Історія мистецтва (музики)*. Львів, 2013. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/7391/1/6.pdf> (дата звернення: 29.09.2019).
4. Легка С.А. Українська народна хореографічна культура XX століття : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 17.00.01. Київ, 2003. 23 с.
5. Мудренко А.В. Пісенно-танцювальний фольклор у виставах корифеїв українського театру (друга половина XIX – перша третина XX ст.). *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2013. Вып. 19(1). С. 44–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uk_mssh_2013_19%281%29__11 (дата звернення: 25.10.2019).
6. Семенова Н.М. Генеза та розвиток українських національних балетних вистав у першій половині XX століття. *Проблеми розвитку сучасного хореографічного мистецтва та шляхи їх вирішення* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (17-18 листопада 2011 р.). Луганськ, 2011. С. 115–120.
7. Станішевський Ю.О. Український радянський балетний театр (1925–1975). Київ, 1975. 223 с.
8. Станішевський Ю.О. Балетний театр Радянської України 1925–1985. Київ, 1986. 237 с.
9. Станішевський Ю.О. Український театр кінця XIX – початку XX століть: проблеми синтетичної природи і становлення національного режисерського мистецтва. *Нариси з історії театрального мистецтва України XX століття*. Київ, 2006. С. 11–83.
10. Шабаліна О.М. Розвиток українського хореографічного мистецтва на початку XX ст.: джерела та тенденції. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2016. Вып. 28. С. 263–273. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/28/25.pdf (дата звернення: 29.09.2019).

References:

1. Asaf'ev, B.V. (1926). Ljully i ego delo [Lully and his case]. *De Musica*. Vol. 2, pp. 5–27.
2. Blahova, T.O. (2017). Doslidzhennia etapiv profesionalizatsii narodno-stsenichnoi khoreohrafi v istoryko-kulturnii dynamitsi [Investigation of the stages of professionalization of folk-choreography in historical and cultural dynamics]. *ScienceRise. Pedagogical Education* (electronic journal), vol. 7, pp. 36–40. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2017_7_9 (accessed 25 October 2019).
3. Zaidel, T.V. (2013). Muzyka ukrainskoho baletu 19st.-20st. [Music of Ukrainian ballet 19th-20th century]. *Istoriia mystetstva (muzyky)*. Available at: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/7391/1/6.pdf> (accessed 29 September 2019).
4. Lehka, S.A. (2003). Ukrainska narodna khoreohrafichna kultura XX stolittia [Ukrainian folk choreographic culture of the twentieth century]. *Extended abstract of candidate's*. Kyiv. (in Ukrainian)
5. Mudrenko, A.V. (2013). Pisenno-tantsiuvalnyi folklor u vystavakh koryfeiv ukrainskoho teatru (druha polovyna XIX – persha tretyna XX st.) [Song and dance folklore in performances of the luminaries of the Ukrainian theater (second half of XIX – first third of XX century)]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku* (electronic journal). Vol. 19(1), pp. 44–48. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uk_mssh_2013_19%281%29__11 (accessed 25 October 2019).
6. Semenova, N.M. (2011). Heneza ta rozvytok ukrainskykh natsionalnykh baletnykh vystav u pershii polovyni XX stolittia [The genesis and development of Ukrainian national ballet performances in the first half of the twentieth century]. Proceedings of the *Problemy rozvytku suchasnoho khoreohrafichnoho mystetstva ta shliakhy yikh vyrishennia: materialy II Vseukrainskoji naukovo-praktychnoi konferencii* (Luhansk, November 17-18, 2011), pp. 115–120.
7. Stanishevskiy, Yu.O. (1975). Ukrainskyi radianskyi baletnyi teatr (1925–1975) [Ukrainian Soviet Ballet Theater (1925–1975)]. Kyiv: Muz. Ukraina. (in Ukrainian)
8. Stanishevskiy, Yu.O. (1986). Baletnyi teatr Radianskoi Ukrainy 1925–1985 [Soviet Ukraine Ballet Theater 1925-1985]. Kyiv: Muz. Ukraina. (in Ukrainian)
9. Stanishevskiy, Yu.O. (2006). Ukrainskyi teatr kintsia XIX – pochatku XX stolit: problemy syntetychnoi pryrody i stanovlennia natsionalnoho rezhyserskoho mystetstva [Ukrainian theater of the late XIX – early XX centuries: problems of synthetic nature and the formation of national directing art]. *Narysy z istorii teatralnoho mystetstva Ukrainy XX stolittia* [Essays on the history of theatrical art of Ukraine of the twentieth century]. Kyiv: Intertekhnolohiia, pp. 11–83.
10. Shabalina, O.M. (2016). Rozvytok ukrainskoho khoreohrafichnoho mystetstva na pochatku XX st.: dzherela ta tendentsii [The development of Ukrainian choreographic art in the early twentieth century: sources and trends]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*. Vol. 28, pp. 263–273. Available at: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/28/25.pdf (accessed 29 September 2019).